

УДК 378.1:37.35.6

О. ТИЩЕНКО

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. Сковороди

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ Й АКсіОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Стаття покликана проаналізувати питання формування само-свідомості людини-громадянина. Приділяється увага проблемам виокремлення професійно значущих вмінь, та якостей майбутніх фахівців вищої школи, їх здатності керуватися як загальнолюдськими, так і культурно-національними цінностями.

Ключові слова: *самосвідомість, самооцінка, співтворчість, спілкування, духовність, професійний імідж, національна культура, культурний простір.*

Актуальність проблеми. Поведінка людини є наслідком дії свідомих і підсвідомих актів. Відповідальна поведінка передбачає самооцінку, яка не можлива без свідомого контролю своєї діяльності і поведінки. Насамперед це означає використання технології формування ціннісно-духовних орієнтацій, де передбачається формування гуманістичної спрямованості особистості на рівні моральної самосвідомості морально-етичної компетентності. Самосвідомість, реалізуючись у зрізах самопізнання, самооцінки, а також самоконтролю, спирається на свободу вибору у формуванні ціннісних орієнтацій на засадах гуманізму, громадянськості, діалогічності і співтворчості.

Цілі статті: виділити найсприятливіші можливості для розвитку гуманістичної спрямованості особистості; приділити увагу питанням засвоєння національної культури і загальнолюдських цінностей.

Завдання статті: обґрунтувати особистісні підходи до питань забезпечення готовності до впровадження нових інформаційно-гуманістичних технологій подати рівні взаємозв'язку духовно-етичної соціалізації молодого покоління та виділити принципи професійного іміджу.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку духовної особистості, здатної до культури творення на засадах гуманізму, діалогічності і співтворчості, постає як нагальна серед пріоритетних проблем, котрі потребують пильної уваги педагогів та суспільства в цілому. Вирішення означеної проблеми вимагає креативної організації навчально-творчої діяльності в освіті, що забезпечує найсприятливіші можливості для розвитку гуманістичної спрямованості особистості. Під останнім терміном ми розуміємо - систему ціннісного ставлення до себе, інших, світу в цілому, здатність до діалогу й співробітництва, спрямованість на досягнення позитивних, соціально значущих результатів навчально-творчої діяльності, особливо в самовизначенні майбутнього педагога [3].

Важливими вимогами до виокремлення фаховості майбутнього фахівця є такі, як: оволодіння ним сучасним соціально-науковим інструментарієм з метою готовності до вирішення складних ситуацій у самостійній роботі, засвоєння національної культури і загальнолюдських цінностей, формування здатності до творчого пошуку і саморозвитку, забезпечення готовності до впровадження нових інформаційних технологій, прояву високого рівня морально-духовних якостей, вияву професійного іміджу.

Аналіз літературних джерел з проблеми формування професійно значущих вмінь та якостей у майбутніх фахівців дає підставу виокремити деякі професійні вміння, які потрібні: операційні вміння (оперативне прийняття рішень); організаційні (уміння управляти емоціями і почуттями); оціночні вміння (здатність аналізу власної готовності до вирішення складних ситуацій).

Важливе місце у практичній фаховій діяльності посідають питання діалогічності, співтворчості, духовного самовиховання, загальною метою чого є формування соціально-гуманної активності етично-спрямованої особистості, яка у своїй життєдіяльності керується як загальнолюдськими, так і культурно-національними цінностями. У наш час, важливим напрямом духовно-етичної соціалізації молодого покоління є визначення особливостей етичного спілкування, розвиток комунікативних якостей, виокремлення особливостей формування морально-етичної компетентності в умовах загальноосвітніх навчальних закладів.

Питання морально-етичної компетентності розглядається нині як складна інтегративна якість особистості, що сприяє розвитку вміння здійснювати фахову діяльність цілісно.

Можна сказати, що фахова етична компетентність передбачає знання, уміння, навички, а також засоби та прийоми їх реалізації у гуманній діяльності, стимулюючи міжіндивідуальне спілкування, саморозвиток.

Під педагогічною компетентністю майбутнього фахівця (студента) розуміється гармонійне співвідношення знань з предмета діяльності, а також здатності до етично-духовних вчинків у сфері громадянсько-суспільної діяльності.

Тим часом, мова йде про майбутнє обдарованого індивіда, ціннісно-світоглядні настанови якого стають центром нової глобалізованої цивілізації. Якщо глобалізацію розглядати як поширення зв'язків між країнами і культурами, а також збільшення кількості чинників, що з'єднують різні народи і культурні традиції, то її можна назвати позитивним явищем. Глобалізація передбачає посилення уваги до базової освіти та розширення її змісту, щоб вона могла допомогти розумінню тих культур та економік, які торкаються та взаємодіють одна з одною. Необхідність розширення змісту базової освіти витікає з нових завдань, які постають перед різними країнами, що починають брати участь у глобалізації. З метою свідомої участі конкретних особистостей у процесі глобалізації недостатньо елементарних знань з основних предметів, хоч вони є умовою для розуміння того, що відбувається у світі. Мова йде про духовну, наукову, етичну взаємодію суб'єкт-суб'єктних відносин, де кожен може навчитися реалізовувати соціально-етичні категорії (уміти жити разом, розуміючи один одного, свідомо беручи участь у формуванні системи морально-поведінкових цінностей) та соціальні (здатність до самовираження, самореалізації діалогу й співробітництва). У подібній складній і відкритій системі зростає роль неординарної людини як творчого начала. Як відмічають К. Делокаров та А. Урсул, людина стає реальною силою історичного процесу. Уперше в історії людина вимушена відповідати не лише за себе, свої конкретні дії, але й за світ у цілому.

Особлива увага у цьому плані має бути приділена формуванню соціально-ціннісних орієнтацій індивіда, зокрема, нестандартного обдарованого, оскільки від нього багато в чому залежить розвиток процесів у сучасній економіці, культурі, взаєминах забезпечення готовності до впровадження нових інформаційних технологій. Остання обставина актуалізує значущість соціально-гуманітарних наук, покликаних цілісно вивчати людину, зрозуміти нове призначення людини, а особливо лідера в сучасному світі, важливе співвідношення раціонального та гуманно-духовного.

Світова освітня практика свідчить про введення антропологічних, аксіологічних курсів у зміст як загальної середньої, так і вищої освіти. Все частіше пропонуються розробки технологій формування духовно-етичної гуманної культури особистості, зокрема в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Це передбачає впровадження до варіативної частини навчального плану спеціальних курсів, факультативів, спрямованих на формування морально-естетичної свідомості і поведінки людини, розширення меж її запитів.

Виходячи з закономірностей дії психологічних механізмів формування свідомості і поведінки індивіда, а також прийнятої структури етичної культури (моральна свідомість, моральні почуття, моральна поведінка), його креативного формування, перед-

бачається застосування системи послідовно і паралельно впроваджуваних педагогічних технологій: технології формування ціннісних орієнтацій (формування моральної самосвідомості і почуттєвої сфери), з опорою на самооцінку:

– душевна самокоригуюча стабільність (відчуття впевненості й радості в житті, уміння поводитися з емоціями і почуттями; внутрішнє ставлення до морального, прекрасного, істинного), соціальна самоаналізуюча компетентність і мобільність (відкритість і поглиблений інтерес до взаємодії з навколишнім світом, уміння співчувати й співпереживати, здатність до співпраці з іншими людьми); технології формування етично-креативної поведінки (координації ціннісних орієнтацій і поведінки);

– адекватна самооцінка своїх можливостей, довіра до своїх здібностей; настанова на успіх у житті; інтелектуальна активність (розвиненість пам'яті, фантазії, уяви, спостережливості), індивідуальна ініціативність; творчість, самостійність, відповідальність у прийнятті рішень; самовідданість, наполегливість, захопленість своєю роботою;

– технологія самовиховання, самоідентифікації, або морально-акмеологічного поступу (формування навичок етичного мислення і почуттів; формування навичок етичної поведінки).

Завдяки сказаному, кожен може створити певний образ (імідж) – уявлення про людину, що складаються на основі її зовнішності, звичок, манери говоріння, менталітету, самореалізації вчинків тощо. У психолого-педагогічних джерелах іміджем називають стиль та форму поведінки людини, причому, здебільшого зовнішній бік поведінки в суспільстві. Сучасну практичну комплексну дисципліну, яка використовує результати багатьох наук (соціальної психології, етики, педагогіки, народознавства, культурології, соціології тощо) з метою створення та перебудови іміджу в професійній діяльності називають іміджологією. Професійний імідж – важлива ознака сучасного фахівця [10].

Останнім часом з'явилося чимало праць, які містять наукове обґрунтування окремих практичних результатів побудови іміджу з тією чи іншою метою (А. Капська, А. Кононенко, О. Медведик, Ф. Кузіна, Є. Перслигіна, В. Шепельгайн [4,6]).

Що стосується загальної та найповнішої фундаментальної наукової теорії іміджу як соціально-психологічного, так і педагогічного феномену, то її на сьогодні не існує.

Однак, як зазначає психолог А. Маркова, професійно компетентною є праця людини-фахівця, в якій на достатньо високому щаблі креативності здійснюється професійна діяльність, спілкування (принципи діалогічності та співтворчості), реалізується особистісна вдача, і при цьому досягаються значні результати на рівні запитів та потреб.

Основним механізмом, завдяки якому забезпечується соціально-професійна компетентність молодшої людини, є історична спадковість на рівні самоідентифікації. Можна вважати, що механізмом соціально-історичної етично-професійної компетентності людини-громадянина є пам'ять спільності. Соціально-історична пам'ять формується завдяки довготривалому мимовільному запам'ятовуванню соціокультурних систем утворюючих традицій і звичаїв, норм і правил поведінки, ціннісних орієнтацій, цільових настанов, оцінок історичних подій, які були для неї дієвими в той інший історичний період. Відповідно, соціально-історична пам'ять – це не тільки минуле, яке впливає на теперішній стан системи, вона також містить і тенденції майбутнього умовованого розвитку. Так, про «пам'ять системи» М. Моїсеєв писав, що «теперішнє майбутнє будь-якої системи не визначається, а залежить від минулого. Ця залежність - «пам'ять системи» та динамічну цілісність культурного простору».

Динамічну цілісність культурного простору необхідно розуміти як цілісність його генетичного розвитку в історичному часі, що обумовлює спадковість гуманістичної спрямованості особистості як основного змістовного навантаження культури. Основою забезпечення динамічної цілісності культурного простору певної спільності виступає самоідентифікація її членів.

Аналізуючи праці А. Бойко, М. Євтуха, О. Вишневського, В. Сухомлинського, можна твердити, що найвищим проявом моральної динамічної цілісності культурного про-

сторю і громадянства є духовність, як вияв досконалості і гармонії якостей людини, що зорієнтована на сенс життя, високі ідеали. У контексті формування моральної динамічної цілісності культурного простору освітяни можуть вирішувати завдання формування в майбутніх фахівців таких особистих якостей, як совість, відповідальність, честь, гідність, порядність, скромність, обов'язковість, коректність, чим насичена мудрість національного простору та часу. Процес навчання й виховання необхідно поставити так, щоб він формував людину високої моралі, патріотичної самосвідомості [1, с. 16; 2, с. 5-7; 9]. Без взаємодії гуманного виховання та патріотичної самосвідомості, становлення громадянина на рівні морально-етичної компетентності не можливо сформувати, вважає О.Вишневський; він виділяє такі основні спрямування виховної роботи у цьому плані: розвиток патріотизму, національної самосвідомості, загальної культури, дбайливого ставлення до природи, національних цінностей, моральності, культури поведінки особистості; у цьому з ним солідарна С. Стефанюк [8].

У контексті зміни парадигми освітнього процесу (гуманізація, демократизація, системність, індивідуалізація, спеціалізація, диференціація, безперервність) спостерігається тенденція як особистісної самопрезентації так розумінню тих культур та економік, які торкаються та взаємодіють одна з одною, що зумовлює поглиблення, удосконалення й підвищення рівня навчально-виховного процесу на рівні теорії та практики.

Управління соціально-культурною сферою на рівні гуманістичної спрямованості особистості перетворилось на одну з актуальних і відносно самостійних частин загальної структури в рамках даного концептуального напрямку. У зв'язку з цим, означені питання почали розроблятися у багатьох культурологічно-педагогічних концепціях («Державна програма розвитку української культури на 1999–2005 роки», 1999 р.) [7]. Соціокультурна діяльність охоплює всі основні елементи культурно-мистецької сфери, все актуальнішою стає обрядова хореографія, традиційна прикладна культура.

Кожне суспільство в усі часи прагне підготувати до життя молоде покоління, що йде йому на зміну. Тому першочерговим є піклування про передачу молоді морально-духовних й релігійно-гуманістичних цінностей, поєднання теоретичних знань і набутий практичний досвід, що стимулюватиме увагу до ініціатив та обдарованості.

Висновки. Отже, вища педагогічна освіта передбачає спрямування цілей і змісту навчання на розвиток і становлення активної гуманістичної спрямованості особистості, творчої особистості педагога. Орієнтація навчального процесу на гуманістичну спрямованість особистості потребує врахування індивідуальних природних здібностей кожного, можливостей встановлення суб'єкт-суб'єктних, партнерських відносин в системі викладач – студент, уваги до соціально-історичної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Вишневський О. У пошуках джерел духовності // Міжнародна науково-практична конференція. Цінності християнської культури: Зб.н.ст. / О. Вишневський. – С. 16.
2. Євтух М.Б. Культурологічні основи підготовки майбутнього вчителя // Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя / М.Б. Євтух, Г.П. Шевченко – К.: КГПІИЯ, 1991. – С. 5-7.
3. Кабусь Н.Д. Формування гуманістичної спрямованості особистості в процесі навчально-творчої діяльності. // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність / Н.Д. Кабусь – Харків, ХНПУ, 2008. – С. 285.
4. Кононенко А.О. Психологічні складові індивідуального іміджу сучасного вчителя. Дис. канд. псих.наук. / А.О. Кононенко – Одеса, 2003.
5. Маркова А.К. Психологія труда учителя / А.К. Маркова – М., 1993. – 200 с.
6. Медведик О. Педагогічний імідж сучасного учителя початкових класів / О.Медведик // Початкова освіта. – 2006. – № 15. – С. 6-8.
7. Проект (портал) концепція громадянського виховання дітей і молоді в Україні. – К., постановою Кабінету Міністрів України № 1697 від 15.09.1999.

8. Стефанюк С. К. Правові основи козацької педагогіки / С.К. Стефанюк – Х., 2008. – С. 10-140.
9. Сухомлинский В. Рождение гражданина / В. Сухомлинский – Соч. в 5 т. – Т. 4. – 382
10. Філатова Л.С. Професійна компетентність педагога як компонент іміджології // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність / Л.С. Філатова – Харків, ХНПУ, 2008. – С. 84.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2012.

Тищенко Е.

Харьковский национальный педагогический университет им. Г. Сковороды, Украина

ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ НА УКРАИНЕ: КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ

Статья призвана проанализировать вопросы формирования самосознания человека-гражданина. Уделяется также внимание проблемам выделения профессионально значимых умений, и качеств будущих специалистов высшей школы, их способности управлять как общечеловеческими, так и культурно-национальными ценностями.

Ключевые слова: самосознание, самооценка, сотворчество, общение, духовность, профессиональный имидж, национальная культура, культурное пространство.

Tishchenko O.

Kharkiv National Pedagogical University named after G.Skovoroda, Ukraine

PROBLEMS OF EDUCATION IN UKRAINE: CULTURAL AND AXIOLOGICAL TENDENCIES

This article aims to examine the formation of human consciousness-citizen. According to the above, we also paid attention to the selection of significant professional skills and qualities of future specialists of high school, their ability to follow both universal and cultural and national values.

Keywords: Self-awareness, self-esteem, spivtvorchist, communication, spirituality, professional image, national culture and cultural environment.